

Боровик А. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи**Науково-дослідного інституту публічного права***Оліневич О. А.,***здобувач освітньо-наукового рівня (доктор філософії)
Науково-дослідного інституту публічного права*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено проблемні аспекти імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України. Сформовано наступне визначення поняття «імплементація норм міжнародного права» – це цілеспрямований процес організаційно-правової діяльності органів державної влади з метою виконання державою міжнародних зобов'язань з урахуванням особливостей структури та системи кримінально-правового законодавства, особливостей законодавчої техніки та шляхом прийняття норм внутрішньодержавного права. Підкреслено, що імплементація норм міжнародного кримінального права до національного кримінального законодавства сприяє ефективному залученню України до боротьби із міжнародною злочинністю на основі гармонізації національного законодавства з міжнародними кримінальними нормативно-правовими актами, особливо це актуально щодо забезпечення правосуддя для жертв воєнних злочинів та інших серйозних порушень в умовах російсько-української війни тощо. Зауважено, що видами імплементації норм міжнародного права є безпосередня та опосередкована імплементація, а основними способами – рецепція, відсилання та трансформація. Визначено, що у сфері правового регулювання кримінальних відносин переважною кількістю міжнародно-кримінальних норм встановлено тільки ознаки суспільно-небезпечних діянь, оскільки санкції за їх вчинення визначаються на рівні національного законодавства, також, міжнародні норми можуть безпосередньо застосовуватися в сфері суспільних відносин, які регулюються Загальною частиною кримінального права та виступати частиною національного кримінального законодавства, а в сфері суспільних відносин Особливої частини – носять тільки рекомендаційний характер та потребують імплементації. Зазначено, що імплементація норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України є складним та багатогранним процесом, який має ряд складнощів: існують конституційні обмеження, які ускладнювати або затримувати імплементацію міжнародних норм; національне законодавство може недостатньо детально регламентувати деякі положення міжнародного права, що ускладнює їх ефективну імплементацію, впровадження міжнародних норм вимагає розробки механізмів їх правозастосування, що потребує значних організаційно-матеріальних та адміністративних ресурсів; відсутність політичної волі, наявність суспільних стереотипів зумовлюють протистояння імплементації окремих міжнародних кримінальних норма; потреба у проведеної навчальних програм для підвищення кваліфікації фахівців у сфері міжнародного кримінального права тощо.

Ключові слова: міжнародне законодавство, міжнародне кримінальне право, імплементації, міжнародний договір.

Постановка проблеми. Ратифікація Україною міжнародно-правового акту – це зобов'язання держави перед суб'єктами міжнародних відносин, яке зумовлює імплементацію у національне законодавство його норми, оскільки більша частина міжнародно-правових актів не відносяться до категорії «самовиконуваних» і містять вказівку щодо життя державами відповідних заходів інтеграції міжнародних норм до національної правової системи після їх ратифікації. Слід зауважити, що в сфері кримінального права притягнення до кримінальної відповідальності не можливо на основі норм міжнародних договорів, оскільки кримінальне законодавство України «визнає злочинними всі діяння, зазначені цими міжнародними актами, тому питання їх самовиконуваності автоматично відпадає» [1, с. 198]. Застосування судами міжнародно-правових норм, які містять ознаки складу кримінального правопорушення, можливе лише у випадку прямої вказівки норми КК України на необхідність застосування міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (наприклад, таке зауваження міститься у ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» [2]). Враховуючи зауважене вище слід зауважити, що дослідження імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України є важливим для забезпечення правосуддя, дотримання міжнародних зобов'язань, зміцнення правової системи та посилення боротьби зі злочинністю, розвитку міжнародної співпраці та вирішенню геополітичних викликів, що стоять перед Україною в умовах російсько-української війни.

Стан дослідження. Проблемні аспекти імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України досліджували такі науковці, як: В.С. Барба (аспекти імплементації міжнародно-правових норм щодо протидії тероризму в Кримінальний кодекс України), А.І. Момот (імплементація норм міжнародного кримінального права у національне законодавство України), М. Піддубна (поняття імплементації норм міжнародного кримінального права в кримінальне право України), О.В. Столярський (імплементація міжнародних кримінально-правових норм як форма впливу міжнародного права на національне право) та ін.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів імплементації норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України.

Виклад основного матеріалу. Визначення будь-якого поняття у законодавстві повинно бути моносемічним (тобто, однозначними та не носити множинності значень), мати єдине тлумачення та однаково сприйматися в тексті законів. Законодавство повинно передбачати застосування одних і тих самих термінів для позначення певних понять, не застосовуючи різноманітні терміни при визначенні понять одного обсягу та змісту. Слід зазначити, що недотримання таких вимог неоднозначно сприяє правильному застосуванню норми-поняття правовій практиці та теорії. Зокрема, як зауважує М.В. Піддубна «в українській правовій науці для визначення процесу введення в дію та реалізації міжнародних правових норм у межах національних правових систем використовується різноманітні терміни: узгодження, трансформації, імплементації, інкорпорація, гармонізація та інші» [1, с. 193–194]. Не вдаючись в детальне дослідження змісту зауважених термінів в нашому дослідженні ми будемо користуватися саме поняттям «імплементація норм міжнародного права».

Поняття імплементації норм міжнародного права досліджувались у працях ряду науковців, які відзначаються різними підходами до формулювання його змісту та ґрунтуються на теоріях імплементації та трансформації:

1) «діяльність законодавчого органу держави, яка полягає у прийнятті норм внутрішньодержавного права, що мають на меті реалізацію міжнародно-правових норм у національній правовій системі» (М.В. Піддубна) [1, с. 199];

2) «процес, що припускає реалізацію норм міжнародного кримінального права на території держави у сфері дії внутрішньодержавного права за його допомогою і відповідно до визначеної процедури, забезпечення організаційно-правовою діяльністю органів держави, спрямованою на фактичне виконання прийнятих державою міжнародних зобов'язань» (О.В. Столярський) [3, с. 182];

3) «цілеспрямована організаційно-правова діяльність держави, яка здійснюється індивідуально, колективно або в межах міжнародної організації з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації зобов'язань, взятих ними у відповідності з міжнародним правом» (В.Є. Барба) [4, с. 191] та ін.

Отже, враховуючи зауваженні вище поняття терміну «імплементація норм міжнародного права» можна визначити такий його зміст: імплементація норм міжнародного права – це цілеспрямований процес організаційно-правової діяльності органів державної влади з метою виконання державою міжнародних зобов'язань з урахуванням особливостей структури та системи кримінально-правового законодавства, особливостей законодавчої техніки та шляхом прийняття норм внутрішньодержавного права.

Нормативно-правовою основою імплементації міжнародного кримінального законодавства є: Закон України «Про міжнародні договори» («встановлює порядок укладання, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України»[5]), Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (визначає, що «кожен чинний договір

є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» [6] та закріплює принципи укладання міжнародних договорів – принцип суверенної рівності держав, добросовісності, «*pacta sunt servanda*», незастосування сили, взаємної згоди).

Специфіка імплементації міжнародного кримінального права в Україні ґрунтується на відповідних нормах українського законодавства. Так, ст. 9 Конституції України закріплює норму і відповідності до якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [7], а Закон України «Про міжнародні договори» визначає, що «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» [5]. Також, в ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України закріплюється норма, щодо якої «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [2], що передбачає не просто підписання та ратифікацію міжнародного кримінального нормативно-правового акту, але й внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України. Слід зауважити, що у п. 16 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя з розгляду цивільних і кримінальних справ» від 19.12.2014 № 13 визначено, що «норми міжнародних договорів, які визначають ознаки складу кримінально караного діяння, не можуть застосовуватись судами України безпосередньо, оскільки такими договорами прямо встановлюється обов'язок держави забезпечити виконання передбачених договором обов'язків шляхом встановлення покарання за певні злочини внутрішнім (національним) законом» [8].

Зокрема, положення окремих міжнародно-правових договорів містять пряме зобов'язання держав-членів криміналізувати відповідні діяння у національному кримінальному законодавстві, наприклад:

1. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р.).
2. Єдина конвенція про наркотичні засоби (1961 р.).
3. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників (1973 р.).
4. Кримінальна конвенція про боротьбу із корупцією (1999 р.) та ін.

Імплементація норм міжнародного кримінального права до українського законодавства сприяє:

- гармонізації національного законодавства з міжнародним правом;
- співпраці національних правоохоронних органів з міжнародними правоохоронними та судовими органами (зокрема, з Міжнародним кримінальним судом), що дозволяє ефективно розслідувати кримінальні правопорушення та переслідувати осіб винних у їх вчиненні;
- приведенню у відповідність формулювання таких термінів, як «злочин агресії», «злочини проти людяності» та ін.;
- усуненню строків давності за злочини проти людяності, воєнні злочини, геноцид та агресію;
- залученню України до боротьби із міжнародним злочинами та діяльності міжнародного кримінального правосуддя

у переслідуванні воєнних злочинців за найтяжчі міжнародні злочини;

- захисту прав людини в Україні та створення більш безпечного і справедливого середовища для всіх громадян;
- покращенню правової системи, підвищенню її ефективності та відповідності міжнародним стандартам;
- захисту національні інтереси та забезпечити правосуддя для жертв воєнних злочинів та інших серйозних порушень в умовах російсько-української війни тощо.

Виділяють два види імплементації безпосередня імплементація (самовиконуваний міжнародно-правовий акт діє в національній правовій системі без змін) та опосередкована імплементація (в національній системі законодавства приймається внутрішньодержавна норма, яка адаптує національне право до міжнародних норм) [1, с. 199].

Основними способами імплементації норм міжнародного права є рецепція (текстове повторення змісту міжнародно-правового акту в нормах національного законодавства), відсилання (вказівка у національному законодавстві на норми міжнародного права, як джерела права, та санкціонування на пряме його застосування суб'єктами правовідносин в межах держави) та трансформація (текстова зміна норм міжнародного права при збереженні її змісту в процесі прийняття норм внутрішнього права).

Слід зауважити, що в сфері правового регулювання кримінальних відносин переважною кількістю міжнародно-кримінальних норм встановлено тільки ознаки суспільно-небезпечних діянь, оскільки санкції за їх вчинення визначаються на рівні національного законодавства [4, с. 193]. При цьому, міжнародні норми можуть безпосередньо застосовуватися в сфері суспільних відносин, які регулюються Загальною частиною кримінального права та виступати частиною національного кримінального законодавства, а в сфері суспільних відносин Особливої частини – носять тільки рекомендаційний характер [9, с. 72]. Також, загально визнані принципи та норми міжнародного права повинні враховуватися при формуванні кримінально-правових приписів національного законодавства («законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загально визнаних принципах і нормах міжнародного права» – ст. 3 КК України [2]), зокрема, презумпція невинуватості, справедливий розгляд справи, індивідуальна кримінальна відповідальність, *non bis in idem* та ін.

Наведемо приклад імплементації норм міжнародного кримінального нормативно-правового акту до кримінального законодавства України. Наприклад, 18.04.2013 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» № 221-VII та Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)» № 222-VII, які були спрямовані на впровадження процедури конфіскації майна та доходів, отриманих в результаті вчинення корупційних дій та реалізації заходів передбачених Планом дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [10].

Також, як приклад імплементації міжнародних норм до кримінального законодавства України можна навести проєкт

Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (прийнятий Верховною Радою України 20.05.21 р., статус – не підписано Президентом України), який є прикладом повної імплементації норм міжнародного права з питань переслідування за міжнародні злочини (зокрема, агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності) та має на меті подолання юридичної і фактичної безкарності за вчинення такої категорії злочинів [11]. Серед новел кримінального законодавства запропонованого даним проєктом можна відмітити наступні: впровадження принципу універсальної юрисдикції щодо геноциду, агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, який має на меті подолання національних обмежень та брак юрисдикції в країні, де було вчинено злочин; кримінальна відповідальність командирів та осіб, які діють як командири; закріплення норм, які встановлюють особливості відповідальності за агресію, геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності; виключено з Кримінального кодексу України кримінальну відповідальність за вчинення мародерства, насильство над населенням в районі воєнних дій, незаконне використання символіки Червоного Півмісяця, Червоного Хреста, Червоного Кристала та зловживання нею; внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про застосування амністії в Україні».

Зокрема, до прикладів імплементації норм міжнародного кримінального права до кримінального законодавства України можна навести і наступний аспект. Так, в теорії та практиці кримінального права точаться суперечки щодо необхідності ратифікації Римського статуту, зокрема, прихильники ратифікації зауважують, що Римський статут забезпечує правову основу для ефективної міжнародної співпраці в сфері розслідування воєнних злочинів вчинених в ході російсько-української війни, противники ратифікації обґрунтовують свою позицію тим, що ратифікація Римського статуту зумовить ймовірну загрозу для українських військових, оскільки до спеціальних компетентних міжнародних органів та органів іноземних держав росія може подати заяви про «начебто злочини, які вчиняються українськими військовими» [12].

Висновки. Імплементація норм міжнародного права – це цілеспрямований процес організаційно-правової діяльності органів державної влади з метою виконання державою міжнародних зобов'язань з урахуванням особливостей структури та системи кримінально-правового законодавства, особливостей законодавчої техніки та шляхом прийняття норм внутрішньодержавного права. Імплементація норм міжнародного кримінального права до національного кримінального законодавства сприяє ефективному залученню України до боротьби із міжнародною злочинністю на основі гармонізації національного законодавства з міжнародними кримінальними нормативно-правовими актами, особливо це актуально щодо забезпечення правосуддя для жертв воєнних злочинів та інших серйозних порушень в умовах російсько-української війни тощо. Видами імплементації норму міжнародного права є безпосередня та опосередкована імплементація, а основними способами – рецепція, відсилання та трансформація.

В сфері правового регулювання кримінальних відносин переважною кількістю міжнародно-кримінальних норм

встановлено тільки ознаки суспільно-небезпечних діянь, оскільки санкції за їх вчинення визначаються на рівні національного законодавства. Міжнародні норми можуть безпосередньо застосовуватися в сфері суспільних відносин, які регулюються Загальною частиною кримінального права та виступати частиною національного кримінального законодавства, а в сфері суспільних відносин Особливої частини – носять тільки рекомендаційний характер та потребують імплементації.

Імплементація норм міжнародного кримінального права в національне законодавство України є складним та багатограним процесом, який має ряд складнощів: існують конституційні обмеження, які ускладнювати або затримувати імплементацію міжнародних норм; національне законодавство може недостатньо детально регламентувати деякі положення міжнародного права, що ускладнює їх ефективну імплементацію, впровадження міжнародних норм вимагає розробки механізмів їх правозастосування, що потребує значних організаційно-матеріальних та адміністративних ресурсів; відсутність політичної волі, наявність суспільних стереотипів зумовлюють протистояння імплементації окремих міжнародних кримінальних норм; потреба у проведенні навчальних програм для підвищення кваліфікації фахівців у сфері міжнародного кримінального права тощо.

Література:

1. Піддубна М. Поняття імплементації норм міжнародного кримінального права в кримінальне право України. *Університетські наукові записки*. 2016, № 58, С. 193–205. URL: <http://old.univer.km.ua/visnyk/1544.pdf> (дата звернення: 13.04.24).
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.04.24).
3. Столярський О.В. Імплементація міжнародних кримінально-правових норм як форма впливу міжнародного права на національне право. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. Випуск 32. Том 3. 2015. С. 182–185. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4742/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%98%D0%A5%20%D0%9A%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%A5%20%D0%9D%D0%9E%D0%A0%D0%9C.pdf> (дата звернення: 14.04.24).
4. Барба В.Є. Деякі аспекти імплементації міжнародно-правових норм щодо протидії тероризму в Кримінальний кодекс України. *Юридичний бюлетень*. Випуск 28, 2023. С. 189–193. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2023/28/26.pdf> (дата звернення: 13.04.24).
5. Про міжнародні договори: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 01.04.24).
6. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 11.04.24).
7. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.04.24).
8. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя з розгляду цивільних і кримінальних справ: Постанова Пленум Вищого спеціалізованого суду України від 19.12.2014 № 13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text> (дата звернення: 03.04.24).
9. Момот А.І. Імплементація норм міжнародного кримінального права у національне законодавство України. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (ДДУВС, 27.01.2017). С. 70–73 URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2140/27.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 13.04.24).
10. Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності протягом другої сесії основні зусилля спрямовував на виконання законопроектної функції. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/Povidomlennya/80740.html (дата звернення: 09.04.24).
11. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html> (дата звернення: 13.04.24).
12. Малюська пояснив, чому Україна не може ратифікувати Римський статут під час війни. *Радіо Свобода*. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maluska-ukraina-rymskyu-statut/31880061.html> (дата звернення: 07.04.24).

Borovyk A., Olinevych O. Implementation of norms of international criminal law in the legislation of Ukraine

Summary. The article examines problematic aspects of the implementation of norms of international criminal law into the national legislation of Ukraine. The following definition of the concept of «implementation of the norms of international law» has been formed – it is a purposeful process of organizational and legal activity of state authorities with the aim of fulfilling international obligations by the state, taking into account the peculiarities of the structure and system of criminal legislation, the peculiarities of the legislative technique and by adopting the norms of domestic law. It is emphasized that the implementation of the norms of international criminal law into the national criminal legislation contributes to the effective involvement of Ukraine in the fight against international crime on the basis of the harmonization of national legislation with international criminal normative legal acts, this is especially relevant with regard to ensuring justice for victims of war crimes and other serious violations in the conditions the Russian-Ukrainian war, etc. It is noted that the types of implementation of the norms of international law are direct and indirect implementation, and the main methods are reception, referral and transformation. It was determined that in the field of legal regulation of criminal relations, the vast majority of international criminal norms establish only signs of socially dangerous acts, since sanctions for their commission are determined at the level of national legislation, also, international norms can be directly applied in the field of social relations, which are regulated by the General Part of criminal law and act as a part of national criminal legislation, and in the field of public relations Special parts – are only of a recommendatory nature and require implementation. It is noted that the implementation of the norms of international criminal law into the national legislation of Ukraine is a complex and multifaceted process, which has a number of difficulties: there are constitutional restrictions that complicate or delay the implementation of international norms; national legislation may not regulate some provisions

of international law in sufficient detail, which complicates their effective implementation, the implementation of international norms requires the development of mechanisms for their enforcement, which requires significant organizational, material and administrative resources; the lack of political will, the presence of social stereotypes cause opposition to

the implementation of certain international criminal norms; the need to conduct educational programs to improve the qualifications of specialists in the field of international criminal law, etc.

Key words: international legislation, international criminal law, implementations, international agreement.